

Ellen Meiksins Wood

Eurokommunismen och populismen

Det följande är ett utdrag (sid. 18-25) ur boken *The Retreat from Class. A New "True" Socialism*¹ av den marxistiska historikern Ellen Meiksins Wood. Utdraget är från bokens andra kapitel som har rubriken **Resan till den nya "sanna" socialismen: Träng undan klasskampen och arbetarklassen.**²

Kapitlet inleds med orden

Klasskampen är marxismens kärna. Den är det i två olika oskiljbara aspekter: det är klasskampen som för marxismen förklarar historiens dynamik och det är avskaffandet av klasserna som är klasskampens slutmål, dvs den revolutionära processens slutmål. Arbetarklassens särskilda betydelse för marxismen ligger i att den är den enda klass vars egna klassintressen kräver och vars förhållanden gör avskaffandet av klassen själv möjlig.

Meiksins Wood redogör för och diskuterar sedan hur detta synsätt genomsyrat den marxistiska synen på politiken.

Under 1970-talet började det dock framträda teoretiker som ifrågasatte arbetarklassens roll i kampen för socialismen. En "pionjär" på det området var André Gorz, som i boken *Farväl till proletariatet: bortom socialismen* (sv. utg 1982) ifrågasatte den traditionella marxistiska synen på arbetarklassen. Gorz' idéer diskuterades en hel del bland vänsterintellektuella, men eftersom han saknade djup förankring i den europeiska arbetarrörelsen så fick hans idéer ganska litet inflytande.

Betydligt viktigare var att den s k *eurokommunismen* (särskilt i Italien och Spanien) började odla liknande idéer, inspirerade av den franska Althusserskolan, där Nicos Poulantzas kom att spela en särskilt viktig roll vid sidan av Althusser själv (båda har haft stort inflytande i den grekiska vänstern³). En annan faktor som spelade roll i detta sammanhang är maoismen, som i många sammanhang talade om "folket", "folkets kamp" osv i stället för "arbetarklassen" och som gav begreppet "klasskamp" en *ideologisk* innebörd som knappast kan betecknas som marxistisk (t ex under kulturrevolutionen).

Det följande bokutdraget handlar om hur de populistiska idéerna trängde in i de eurokommunistiska partierna.

II

Den klart mest inflytelserika skolan inom västerländsk marxism på sistone har varit den teoretiska strömning, som hämtar sin främsta inspiration från Louis Althusser. Perry Anderson har jämställt Althussers nya bidrag med den allmänna tendensen inom västerländsk marxism till den "brytning av den politiska enheten mellan marxistisk teori och masspraktik" som har sina rötter i såväl "bristen på revolutionär masspraktik i väst" som stalinismens förtryck.⁴ Detta leder till den "metodologiska besatthet", som Althusser delar med andra

¹ Senaste utgåvan 1998, utgiven på förlaget Verso. Ett längre bokutdrag (förord + 4 kapitel) finns översatt på marxistarkivet: [Övergivandet av klassbegreppet. En ny "sann" marxism](#)

² I artikelsamlingen [Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) finns ett utdrag ur bokens *första* kapitel, där förf. redogör för vad som kännetecknar vänsterpopulismen.

³ Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#).

⁴ Perry Anderson, *Om den västerländska marxismen*, Arkiv, 1984, s 71.

västerländska marxister, där frågor som har att göra med teoretisk form ersätter frågor med politisk substans; det är orsaken till upptagenheten med borgerlig kultur och en ”retroaktiv assimilering” av marxism och förmarxistisk filosofi, inte minst i dess idealistiska former (i Althussers fall handlar det speciellt om Spinoza)⁵, när ”det borgerliga tänkandet återvann en relativ livskraft och överlägsenhet”⁶ samtidigt som socialismen var på tillbakagång i väst; där kan man också hitta orsaken till Althussers språkliga dunkelhet. Althussers akademism på det teoretiska planet hade ett vingligt samarbete med hans aktiva politiska engagemang i det franska kommunistpartiet, och det konkreta sambandet mellan hans teori och praktik har varit föremål för het debatt. Hur som helst finns en viss inkonsekvens i försöken att förena politisk praktik, i synnerhet revolutionär praktik, med en teori, som inte erkänner att historien har några *subjekt*. Med några undantag har det teoretiska arbete som Althussers lärjungar och efterträdare stått för inte varit mindre benäget till skolastiska abstraktioner, ”metodologisk besatthet”, filosofisk idealism och dunkelt språk; men deras utveckling har varit mycket tydligare och konkretare bundet till de politiska rörelserna i väst på 1960- och 1970-talet och då framför allt eurokommunismens skiftande program.

Eurokommunisterna hävdar att deras mål, till skillnad från socialdemokratins, inte bara är att förvalta kapitalismen, utan att omvandla den och införa socialism. Deras strategi för att uppnå detta mål går i huvudsak ut på att använda och utvidga borgerligt demokratiska uttryck, att bygga socialismen på konstitutionellt vis inom den borgerliga demokratins rättsliga och politiska ramar. Eurokommunistiska teoretiker avvisar i allmänhet strategier som anser den borgerliga staten vara omöjlig att tränga in i genom folklig kamp och som något som helt enkelt måste angripas och krossas utifrån, från en bas som bygger på alternativa politiska institutioner. Eurokommunistiska partier framställer således sig själva som både ”kamp-partier” och ”regeringspartier”, som via valsegrar kan tränga in i den borgerligt demokratiska staten, omvandla den och befästa villkoren för socialism. Mer specifikt baseras deras strategi på övertygelsen att under kapitalismens ”monopolistiska fas” har nya motsättningar uppstått – och till och med blivit viktigare än den gamla motsättningen mellan utsugare och utsugna, kapital och arbete. Inom den ”statsmonopolistiska kapitalismen” finns en ny konflikt mellan monopolistiska krafter, under statlig enhet och organisation, och ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Den helt avgörande, i själva verket centrala principen i eurokommunisternas strategi är ”folkliga allianser”, en allians över klassgränserna baserad på antagandet att en avgörande majoritet av befolkningen, inklusive småbourgeoisin och rent av delar av bourgeoisin, och inte bara den traditionella arbetarklassen, kan vinnas över för socialismen. Det är just detta faktum, som skulle möjliggöra en ”fredlig och demokratisk” övergång till socialism. Kommunistpartier får därför inte vara arbetarpartier i någon ”sektaristisk” mening; de får inte bara vara öppna för allianser med, eller eftergifter till, andra partier och grupper. De måste själva direkt företräda de olika intressena hos ”folket”.

Eurokommunismens allmänna strategi tycks således, åtminstone omedvetet, vara uppbyggd på något annat än den direkta konflikten mellan kapital och arbete och på någon annan drivkraft än klasskampen. Dess främsta mål är att samla ”folkliga” krafter mot ”den statsmonopolistiska kapitalismen” och upprätta bredast tänkbara massallianser för att sedan införa en ”avancerad demokrati” på basis av denna folkliga allians och på denna bas ska sedan någon sorts socialism upprättas gradvis. Drivkraften är inte spänningen mellan kapital och arbete, i själva verket tycks strategin utgå från nödvändigheten – och möjligheten – att undvika en konfrontation mellan kapital och arbete. I den mån strategin har antikapitalistiska mål kan den inte bara styras av intressena hos dem som är direkt utsugna av kapitalet, utan måste basera sig på de skilda och ofta motsägelsefulla sätt som olika delar av alliansen står i motsättning

⁵ *Ibid.* s. 80

⁶ *Ibid.* s. 72

till monopolkapitalet. Det kan därför hävdas att rörelsen i förstas hand inte behöver, eller rent av inte får, ha specifikt socialistiska mål som drivkraft.

Den klassöverskridande allians eurokommunismen talar om handlar därför om något mer än enbart en valstrategi. Den innebär en speciell syn på vad som leder till historiska förändringar. Det finns två sätt att se på hur andra klasser inkluderas i den historiska roll som arbetarklassen tidigare tillskrevs. Ett är att betona eurokommunisternas optimistiska syn på möjligheterna att ”demokratisera” den kapitalistiska staten. Det andra är att betona deras pessimistiska syn på den revolutionära potentialen hos arbetarklassen. Det råder inte mycket tvivel om att eurokommunisternas strategi, hur optimistiska de än må låta, ytterst baseras på samma historiska verklighet, som på djupet utformat västerländsk marxistisk teori och praktik i allmänhet: dvs arbetarens ointresse av revolutionär politik. Det måste också tilläggas att eurokommunisternas förslag är djupt påverkade av erfarenheterna av folkfrontspolitiken. Och det är till och med möjligt att det ligger mer bakom denna politiska strategi än enbart pessimism om arbetarklassen. Exempelvis kan strategin med att omvandla den kapitalistiska staten genom att utvidga dess borgerligt demokratiska former, att ställa förbättrade representativa institutioner mot system som bygger på direkt rådsdemokrati, avspegla en djupare brist på intresse för, eller misstänksamhet mot, folklig makt.⁷ Oavsett hur doktrinen om folkliga allianser framställs eller uppfattas blir effekten densamma: den fråntar arbetarklassen dess avgörande roll för revolutionära förändringar och förminskar klasskampen som drivkraft för samhällsförändringar.

Här ligger krusket för eurokommunismen. Vi kan inte komma åt kärnfrågan bara genom att jämställa eurokommunism med socialdemokrati. Det löser inget att bara avfärda eurokommunisterna när de hävdar att deras mål är att omvandla, inte förvalta, kapitalismen. Gör man så undviker man den verkliga utmaning eurokommunismen står för. Det går heller inte att reducera det hela till bara en fråga om olika *metoder* – revolutionärt uppror eller konstitutionalism, valpolitik, utvidgning av borgerligt demokratiska institutioner. Den avgörande frågan handlar om källan till och vem som ska stå för revolutionära förändringar. Det är den frågan som ytterst avgör inte bara metoderna för socialistisk strategi, utan också målen för den; för hur man ser på vad som är drivkraften till en socialistisk samhällsomvandling handlar också om att på samma gång definiera karaktären hos och begränsningarna av socialismen som sådan och dess löfte om mänsklig frigörelse.

III

Två aspekter av den eurokommunistiska doktrinen har varit framträdande i post-althusseriansk teori: uppfattningen om övergång till socialism som en utvidgning av borgerligt demokratiska former och, mer grundläggande, doktrinen om den klassöverskridande ”folkliga” alliansen. Följaktligen har de främsta teoretiska nymodigheterna inom denna del av marxismen skett inom teorin om *staten* och teorin om *klasser* och där har frågan om *ideologi* intagit en alltmer avgörande roll. Som en följd av detta har det skett en omfattande omformulering av marxismens teoretiska principer i allmänhet. När det kommer till kritan så har eurokommunismens doktrin om klassöverskridande allianser och dess politiska strategi lett till inget mindre än en omdefiniering av begreppet *klass* som sådant och av hela den begreppsmässiga apparat som traditionell marxistisk klassteori och klasskamp byggt på, en omdefiniering av historiska aktörer där produktionsförhållanden och utsugning har avlägsnats från samhällsstrukturens och samhällsutvecklingens kärna, och mycket annat dessutom. Framför allt har det funnits en växande tendens att avlägsna sig från marxismens ”ekonomism” när man inte bara talat om det politiska autonomi utan om dess *dominans* och därmed också

⁷ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, sid. 165-167.

ideologins. Dessa teoretiska begrepps funktion när det gäller utarbetandet av en strategi för folkliga allianser och ”demokratisering” blir uppenbar när vi granskar några av de viktigaste förändringarna av marxistisk teori och staten och klasser som gjorts av post-althusserianerna.

Men politikens och ideologins autonomi och dominans har tidiga rötter i maoismen, vilket kan förklara hur relativt lätt många av våra nya ”sanna” socialister haft att, med Althussers hjälp, färdas från maoism till eurokommunism och sedan vidare. För att förstå logiken i den resan och den tvetydiga uppfattning om demokrati och folklig kamp som ligger bakom måste något bli sagt om den attraktionskraft som maoistiska doktriner om ”kulturrevolution”, ”masslinje” och anti-ekonomism haft på många, framför allt studenter och intellektuella, inom vänstern i Europa, vilket kan förklara hur det osannolika inträffat att dessa doktriner kunnat överföras från Kina till helt andra förhållanden i Västeuropa.

Problemet med det kinesiska folkets ”efterblivenhet” och en outvecklad arbetarklass fick det kinesiska kommunistpartiet att börja tala om möjligheterna till ”stora språng framåt” i brist på äkta revolutionära förhållanden – dvs förhållanden som hade med *klasser* att göra – och på olika sätt skilja revolution och klasskamp åt. Avståndstagandet från ”ekonomism” ledde inte bara till att *massorna* – en mer eller mindre lös massa av arbetare och bönder – ersatte klass som den drivande kraften i samhällsomvandlingen, utan framför allt att materiella produktionsförhållanden och klasser kunde ses som mindre betydelsefulla när det gällde att bedöma möjligheterna till revolution. Det blev möjligt att se politisk handling och ideologi som i stort sett autonoma av materiella förhållanden och klasser, samt att göra revolutionen till något som mer handlade om autonom politisk och kulturell kamp. Kulturrevolutionen var det yttersta uttrycket för denna uppfattning och för den extrema voluntarism, som denna autonomisering av politiskt handlande och ideologisk kamp med nödvändighet skulle leda till.

Denna syn på revolutionen medförde oundvikligen en ambivalent relation till massorna och till demokrati. Dels poängterade man behovet av omfattande folklig aktivitet; dels leddes den maoistiska revolutionen med nödvändighet av partikadrer och för dem innebar folkligt engagemang inte folklig demokratisk organisering, utan mer ”att ha kontakt” med massorna och bygga ”masslinjen” på den ”råvara” som fanns i idéer och uppfattningar bland folket. Revolutionen uppfattades inte längre som något som direkt härstammade från kampen av en klass vägledd och enad av de egna klassintressena. I stället för en klass med egen identitet, egna intressen och en egen kamp byggde revolutionens folkliga bas på en mer eller mindre formlös massa (vilken är identiteten hos ”folket” eller ”massorna”? Hur skulle en revolution se ut som de själva gjorde i eget namn?), som skulle tyglas av partiet och erhålla sin identitet, sin inriktning och själva identiteten från autonoma partikadrer. Under ”Kulturrevolutionens” senare del, då den regelrätta partiapparaten åsidosattes, antog autonomiseringen av politiskt och ideologiskt handlande extrema former.

Att överföra sådana principer till de utvecklade kapitalistiska länderna i väst, och i synnerhet att de där skulle övertas av studenter och intellektuella, var helt klart inte någon lätt uppgift och krävde betydande modifieringar – med tanke på att det där fanns en väl utvecklad och stor arbetarklass med lång kampradition, för att inte tala om de allt annat än idealiska villkoren för intellektuella i Kina.

Det är ändå inte svårt att inse den lockelse som denna syn på revolutionen utgjorde, med dess raffinerat tvetydiga syntes av demokratiska och anti-demokratiska inslag. Dels fanns den maoistiska doktrinen och dess betoning av kontakter med massorna, attackerna på byråkratisk förstelning, dess masslinje och dess Kulturrevolution, som tycktes tillgodose de allra djupaste anti-statliga och demokratiska impulserna. Dels kunde den tolkas (oavsett hur den utformades konkret i Kina) som att detta kunde ske utan att marginaliserade intellektuella skulle förpassas till revolutionens periferi. Skilsmässan mellan revolution och klasskamp, den autonoma roll

som ideologisk och kulturell kamp tillskrevs, kunde av de intellektuella tolkas som en invit att agera som folkets revolutionära samvete, att sätta sig själva före inneboende klassinstinkter och intressen och ta ledningen över folklig kamp. Om det finns någon revolution som ska kunna ledas av intellektuella måste det ju, när allt kommer omkring, handla om en ”kulturell” sådan.

Maoismen, som aldrig var något annat än en marginell och inkonsekvent företeelse inom den utvecklade kapitalismens ramar, kunde inte överleva överföringen någon längre tid; men ämnen som kulturell revolution, den politiska och – framför allt – ideologiska kampens autonomi, och i synnerhet att kampen av en *klass* ersattes med kampen av *folkliga massor* skulle överleva under former som var mer anpassade till ett västligt sammanhang. Åtminstone en del av dem som lockats av maoismen på grund av dess anknytning till dessa doktriner verkar ha hittat ett rimligt substitut i eurokommunismen: ett alternativ till stalinismen som både utlovade demokrati och folkligt engagemang och en särskild plats för en elit av partikadrer och marginaliserade intellektuella. Framför allt skulle även den alltmer ersätta begreppet *klass* med det mer flexibla ”folkliga massor” – fast givetvis i en helt annan form. Och även här gavs den politiska och ideologiska kampen en ställning, som var i det närmaste helt avskild från materiella förhållanden och klasser. Man behöver givetvis inte söka efter maoistiska influenser för att förklara eurokommunismens doktriner. Kommunismen i Europa har egna traditioner – som arvet från folkfronterna och deras klassöverskridande allianser, passande versioner av Gramscis hegemoniteori med dess betoning av ideologisk och kulturell dominans, osv. Men för en viktig del av den europeiska vänstern låg en bekväm logik i övergången från ”maoism” (i dess västliga variant) till eurokommunism. Det är därför inte förvånande att det går att hitta bestående teman med framträdande ställning i olika teoretiska system på akademisk nivå och som vuxit upp sida vid sida med eurokommunismen.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Vänsterpopulism:

Kapitel 3 av Ellen Meiksins Woods bok handlar om ”Föregångaren: Nicos Poulantzas” och de följande om vänsterpopulismens främste teoretiker, Ernesto Laclau. Om den sistnämnda, se artikeln [Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#).

Se även [Ernesto Laclau och Chantal Mouffe: Den socialistiska strategin: vadan och varthän?](#), där de två mest kända företrädarna för den moderna vänsterpopulismen lägger fram sina idéer.

Artikelsamlingen [Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) (Spanien)

Eurokommunism:

[Västeuropas kommunistpartier](#). Intervju med Perry Anderson (1976)

Fernando Claudín: [Eurokommunism och socialism](#) (bok 1977)

Henri Weber, [Eurokommunism, socialism och demokrati](#) (1981)

Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) (bok 1982)